

Bohrnová, Hana

[Digenis Akritis: byzantský epos o Dvojródém Hraničáři]

Neograeca Bohemica. 2019, vol. 19, iss. [1], pp. 95-98

ISBN 978-80-270-7807-3

ISSN 2694-913X (Online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/142209>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Στο ίδιο μοτίβο αφιερώνεται και το έργο, με την ανάλυση του οποίου η Π. Αποστολή κλείνει τη διεξοδική της μελέτη του πικαρικού στοιχείου στην ελληνική γραμματεία του 19^{ου} αιώνα. Άρα, στο δέκατο κεφάλαιο αναλύεται *Η Πάπισσα Ιωάννα* (1866) του Εμμανουήλ Ροΐδη (1836–1904), ένα από τα δημοφιλέστερα μυθιστορήματα ελληνικής προέλευσης.

Η μονογραφία της Π. Αποστολή αποτελεί μια σημαντική συνεισφορά στα πλαίσια της ελληνικής επιστημονικής λογοτεχνίας. Πρόκειται για το πρώτο έργο που ασχολείται με την παρουσία του πικαρικού στοιχείου στα έργα των Ελλήνων συγγραφέων, με έμφαση στον αναντικατάστατο ρόλο που έπαιξε στην μόρφωση και την πνευματική καλλιέργεια του ελληνικού λαού στα θυελλώδη χρόνια του 19^{ου} αιώνα.

Η εξαντλητική μονογραφία της Π. Αποστολή όχι μόνο εξετάζει την ελληνική γραμματεία της εποχής από μια μοναδική σκοπιά, αλλά επίσης συμπληρώνει, επεκτείνει και εμπλουτίζει τις γνώσεις μας για τις κατευθύνσεις που ακολούθησε ο ισπανικός *picaro* φτάνοντας αυτήν τη φορά στην Ελλάδα.

Digenis Akritis: byzantský epos o Dvojrodém Hraničáři. Přeložili Ondřej Cikán a Markéta Kulhánková. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2018, 214 str. ISBN 978-80-7465-342-1.

Hana Bohrnová

V minulém roce rozšířila řady byzantských literárních děl vyšlých v českém jazyce již druhá verze překladu eposu *Digenis Akritis*, kterou vytvořili Ondřej Cikán a Markéta Kulhánková a vydalo ji jako pátý svazek Byzantské knihovny nakladatelství Pavel Mervart. Spolupráce přední české byzantoložky a v Rakousku žijícího překladatele a básníka umožnila vznik nekonvenčně uchopeného díla, které sice zachovává maximální věrnost originálu, ale současně se moderního čtenáře snaží zaujmout svým hravým pojetím.

M. Kulhánková již v minulosti své překladatelské schopnosti při práci na středověkých řeckých textech prokázala, je autorkou např. antologie původně pro mnišskou komunitu určených ponaučení *Obrácení nevěstky Marie a jiné příběhy: byzantská vyprávění prospěšná pro duši* (Červený Kostelec 2014) nebo každodenní život běžných lidí v Byzanci přibližujícího výběru textů *K čertu ať táhne studium:*

výbor z *byzantské žebravé poezie* (Červený Kostelec 2011). Zabývá se však také moderní řeckou literaturou, kdy v kontextu jejího hlavního zaměření vyniká především překlad trilogie historických detektivních románů *Ebenová loutna* (Vyšehrad 2016), *Bronzové oko* (Vyšehrad 2019) a *Smaltová medúza* (Vyšehrad 2019), jejichž autorem je kyperský byzantolog Panagiotis Agapitos. Zakladatel nakladatelství Kētos O. Cikán se kromě překladů českých děl do němčiny věnuje v odborné i populárně naučné rovině klasické a středověké řecké dobrodružné literatuře. K jeho nejvýraznějším počínům patří zfilmování vlastního románu *Menandros und Thais* (Labor 2011) inspirovaného antickými (a ve 12. století v Byzanci znovu oblíbenými) vyprávěními o peripetiích násilně odloučené zamilované dvojice.

Dílo *Digenis Akritis* stojí na pomezí několika žánrů, jeho text se postupně utvářel v průběhu několika staletí a lze v něm detekovat prvky typické pro vysoce erudované spisy i lidovou slovesnost. Z těchto důvodů se *Digenis Akritis* dlouhodobě těší zájmu badatelů a překladatelů. Proto není překvapením, že toto dílo již jednou do češtiny přeloženo bylo, a to v roce 1938 klasickým filologem, pedagogem, překladatelem a autorem několika na Byzanc zaměřených přehledových publikací Karlem Müllerem, a to pod názvem *Byzantské epos Basilios Digenis Akritis*. Pokud odhlédneme od určité logické jazykové zastaralosti tohoto textu, jeho největší nedostatek spočívá v tom, že K. Müller pracoval s trapezuntským rukopisem (T) *Digenise* a pasáže, které v něm chybí, převzal z rukopisu oxfordského (O). V době vzniku tohoto překladu totiž ještě nebyl za nejstarší, a tedy původní verzi textu patrně nejbližší, považován rukopis grottaferratský (G), se kterým pracovala dvojice M. Kulhánková a O. Cikán a který je dnes překladateli do různých světových jazyků využíván nejhojněji.

Nutno však zdůraznit, že v případě díla *Digenis Akritis* nelze hovořit o „originální verzi textu“, neboť tento byzantský epos vznikl postupně, jeho příběhy byly po obsahové, strukturální i jazykové stránce průběžně modifikovány a přeskupovány. Proto mezi sebou verze textu dochované v jednotlivých rukopisech vykazují zásadní rozdíly, kromě výše uvedených se jedná ještě o escorialskou (E), androskou (A), Paschalisovu (P) a kompilovanou verzi (Z) vytvořenou E. Trappem.

Grottaferratská verze textu se tradičně člení do osmi knih. V prvních třech, známých též jako *Píseň o emírovi*, je zachycen vztah Digenisových rodičů, křesťanské dívky a hrdinného emíra, jenž kvůli své lásce konvertuje ke křesťanství. Jádro těchto knih bývá považováno za nejstarší část díla a je spojováno s událostmi během pronásledování sekty paulikiánů v 9. století. Zbývající knihy pak popisují život samotného Digenise – jeho odvážné činy během dospívání, sňatek s krásnou a urozenou křesťankou, hrdinské skutky v pohraničních oblastech říše včetně bojů s divokými zvířaty, drakem, bandou pobudů či neohroženou Amazonkou Maximu a následně závěr jeho života i smrt.

Ve verzi G chybí v šesté knize popis milostného aktu Digenise a Maximu, příslušný list byl patrně vytržen jedním z opisovačů rukopisu. M. Kulhánková a O. Cikán se proto v tomto jediném případě uchýlili k jinému rukopisu, a to konkrétně k rukopisu Z, kde příslušná scéna zůstala zachována. Na změnu prameného textu upozornili čtenáře autorskou básnickou vsuvkou O. Cikána, která metricky, syntakticky i jazykově napodobuje překládané dílo a společně s počáteční a závěrečnou částí úvodu tvoří čtenářsky nejpřitažlivější pasáže celé publikace.

Grottaferratská verze *Digenise* je psána nerýmovanými patnáctislabičnými jamby, kombinuje lidovější i vysoce literárně propracované obraty a její autor či autoři se pokoušeli místy nenavazující příběhy propojit vysvětlujícími či doplňujícími pasážemi. Lze říci, že M. Kulhánková a O. Cikán všechny tyto distinktivní rysy původního řeckého textu ve svém překladu akcentovali, neboť hlavním záměrem jejich práce bylo zachování poetiky díla a maximální snaha o přiblížení čtenářského, resp. posluchačského prožitku byzantského diváka modernímu čtenáři.

Tento cíl M. Kulhánková a O. Cikán realizovali prostřednictvím několika postupů. Předně zachovali pro češtinu ne zcela typické jambické metrum, což překlad negativně poznamenalo jen na několika málo místech v podobě nepřirozeně působícího slovosledu (*jsme úděsnou to přísahou vespolek slibovali*, 1. 111 či *Ó dcero moje předrahá, ó světlo ty mých očí*, 2. 19). Dále využili různé v českém jazyce se historicky vyskytující prvky, které sice vymizely z aktivního projevu současných mluvčích, nicméně pasivně jim i dnešní čtenář rozumí. Jedná se především o dokonavé přechodníky současné (*vyslechna*, 1. 113; *ocitna se*, 5. 25; *oheň rozžehna*, 6. 450), hlásku -ť přistupující k různým slovním druhům pro uvedení vysvětlení (*každýť*, 2. 59; *věrnost starát*, 2. 109; *Jsemť jist*, 4. 703; *bohatstvíť*, 4. 748; *jestliť*, 8. 287) či tvary vztažných zájmen obsahující hlásku -ž (*kterýžto*, 5. 10; *kdož*, např. 6. 421; *ježto*, např. 8. 53). Pro celý překlad typická jednotná koncepce užívání archaizujících prvků nebyla dodržena v případě předložky s pro naznačení směru shora dolů, kdy se paralelně objevují spojení s *povrchu zemského* (2. 93) a *z nebes* (3. 207).

M. Kulhánková a O. Cikán také využili různé vrstvy českého lexika, takže se v jejich překladu vyskytují termíny, které mohou mít pro dnešního čtenáře archaickou konotaci (*prst*, 1. 232; *pocel*, 2. 125; *jizba*, 6. 534), a to paralelně se současně působícími výrazy (*bezvadný*, 3. 200; *úžasný*, např. 7. 152). Překladaatelé rovněž při své práci zohlednili značné množství složenin vyskytujících se v originálním textu a vytvořili jim odpovídající české novotvary (*ἄνομοι* jako *křivdočinní*, 1. 251; *θηριομαχία* jako *zvěrobotva*, 4. 83 a 4. 124; *πολυώραιαν* jako *velekvetoucí*, 6. 308; *ὑπερνικᾶν* jako *nadvítěz*, 6. 642). Podobným způsobem pracovali též s hojně se vyskytujícími kompozity odkazujícími na urozený původ aktérů

a čítajícimi slovo *-rodý* (*διγενής* jako *dvojrodý*; *εὐγενής* jako *blahorodý*, např. 4. 169, nebo jako *vysokorodý*, např. 7. 209).

Překladatelská dvojice tak použitím výše uvedených jazykových prostředků dosáhla dvojího výsledku – maximálního přiblížení se originálnímu textu a posílení tlaku na moderního čtenáře, aby text vnímal jako komplexní obraz pečlivě vycizelovaných jednotlivostí, které sice není schopen reflektovat izolovaně, ale jako celek silně působí na jeho imaginaci. Toto uchopení překladu má kromě nesporných pozitiv i negativa, spočívající především v úskalí odrazení méně erudovaného čtenáře.

Precizní zpracování a promyšlenost celkové koncepce překladu dokládá též poznámkový aparát. V úvodních kapitolách překladatelé čtenáři vysvětlili okolnosti vzniku textu a jeho jednotlivých rukopisů, historické pozadí díla a jeho ukotvení do časového rámce byzantských dějin a v neposlední řadě důvody výše popsaného jazykového zpracování. Komentář k jednotlivým veršům je patrně z důvodu nenarušení plynulosti textu umístěn v závěru knihy a i toto pojetí zapadá do celkové koncepce překladu orientované na celistvost estetického zážitku z díla. Nutno podotknout, že tento komentář je na vysoké úrovni a obsahuje mnoho informací nejen o díle samotném, ale i o celém byzantském kulturně-historickém prostředí, jehož je součástí.

Lze tedy konstatovat, že společný překladatelský počín M. Kulhánkové a O. Cíkána v sobě spojuje erudovanou preciznost byzantoložky a poetický pohled básníka, a i když patrně v důsledku své jazykové vytříbenosti neosloví širokou laickou veřejnost, zajisté přispěje k rozšíření povědomí o byzantské kratochvilné literatuře mezi čtenáři se zájmem např. o klasickou filologii, neogrecistiku či medievalistiku.

Kateřina Tučková. Οι Θεές της Ζίτκοβα. Μετάφραση Κώστας Τσίβος. Αθήνα: Εκδόσεις Ίκαρος, 2019, 536 σελ. ISBN 978-960-572-286-9.

Μαρία Σαμπατακάκη

Μυθιστορία και Αρχαία: Οι Θεές της Ζίτκοβα σε ελληνική μετάφραση

Οι εκδόσεις Ίκαρος κυκλοφόρησαν πρόσφατα στην Ελλάδα το βραβευμένο βιβλίο της Κατερίνας Τούτσικοβα σε μετάφραση του Κώστα Τσίβου, επίκουρου καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Καρόλου της Πράγας.